

ПІСЕННИЙ ФОЛЬКЛОР – ОДИН З ДІЮЧИХ ЗАСОБІВ ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

Досліджуючи систему музично-естетичного виховання засобами національного пісенного фольклору, ми звернули увагу на такі фактори як доступність програми і змісту музично-естетичного виховання; його принципи, мету, завдання; форми проведення занять; особливості форм і методів виховання; інформаційно-методичне забезпечення; педагогічну майстерність учителя; ставлення батьків школярів до національного пісенного фольклору, виконавчу майстерність як школярів, так і їх батьків.

Емоційно-образне бачення світу, відчуття себе природно – невід'ємною його часткою – визначається в початковій школі, де закладається фундамент до пізнання життя, забезпечується інтелектуальне, духовне і фізичне становлення особистості, пробуджується інтерес до мистецтва, відбувається залучення до хорео-музично-поетичної та художньо-творчої діяльності.

Аналізуючи практику естетичного виховання учнів засобами національного пісенного фольклору в навчально-виховному процесі школи на сучасному етапі, постає питання залучення до «...глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури» [1, 160].

Формування у дітей та молоді естетичних ідеалів, потреб, ціннісних орієнтацій отримало авторську інтерпретацію у працях В. Бутенка, Є. Голобородько, Є. Квятковського, С. Мельничука, В. Кудіна, Є. Подольської, О. Рудницької, Г. Тарасенко.

Відповідний інтерес для нашого дослідження мають доробки Н. Анищенко, Є. Антонович, А. Дмитрівої, С. Дегтерьової, Ю. Калягіна, Л. Масол, Н. Миропольської, Б. Йєменського, Г. Шевченко та ін. учених, які розглядають питання інтеграції мистецтв у естетичному розвитку школярів.

На виконання сучасної освітньої парадигми у галузі естетичної культури спрямовано дослідження О. Лобової, Е. Печерської, О. Ростовського.

Музика по природі є найемоційнішим мистецтвом. За змістом – це художня модель людських емоцій (Б. Асаф'єв, Г. Балан, Н. Ветлугіна, В. Тасалов, О. Шпенглер), яка розглядається як естетичний засіб засвоєння і пізнання емоційно-естетичного світу людей.

Зокрема, слід відзначити композиторів України та української діаспори, які працювали на ниві масового музичного виховання XIX-XX століття (А. Вахнянин, В. Верховинець, С. Воробкевич, А. Казбирюк, Ф. Колесса, П. Козицький, М. Лисенко, М. Леонтович, С. Людкевич, В. Матюк, О. Нижанківський, Л. Ревуцький, Д. Сочинський, В. Сокальський, Я. Степовий, К. Стеценко та ін.), чиє мистецтво у поєднанні композиторського таланту і педагогічної майстерності є характерною рисою творчої особистості, а зміст, форми, методи роботи, запропоновані ними, заклали фундамент хорео-музично-поетичного та музично-естетичного виховання в Україні й зараз

актуальні і використовуються у практиці сучасної школи XXI століття.

Теоретично питання естетичного виховання засобами пісенного фольклору наче вирішується, а на практиці – це занепад. Незнання елементарного дитячого пісенного фольклору як на рівні сім'ї, так і на рівні шкіл. Давно відомо, що людина не любить того, чого вона не знає. А звідки їй знати? Хто надасть інформацію? Чи потрібна вона? Якщо не повернутися обличчям до цієї проблеми, дуже скоро зітреється той пласт народної пісенної мудрості, який складався віками. Підняти це питання не так просто. Втрачена зацікавленість. Діти не знають елементарних лічилок, скоромовок, жартівливих нескінчух, загадок, колискових. А якщо і знають, то сленг, на якому ми чуємо, зовсім не співучий і мова не тече «як та річечка». Та і кому потрібна ця архаїка, застаріла інформація, хоча кожен з батьків хоче бачити свою дитину розвиненою особистістю, «хочуть, але не завжди розуміють: кожна людина є особистістю настільки, наскільки вона пізнала різні прояви духовного життя свого народу – його історію, мистецтво, фольклор, науку, звичаї, традиції, обряди, мораль, вірування».

Рідна мова й народна пісня повинні бути домінантою в естетичному вихованні учнів аж до їх підліткового та юнацького віку. Пісенний фольклор є одним із діючих засобів виховання естетичної самосвідомості, національного характеру мислення, моральності, патріотизму. В час відродження інтересу до пісенного фольклору серед різних соціальних верств населення залишаються без належної уваги до цього жанру школи й позашкільні установи, покликані виховувати підрастаюче покоління. Оволодіння рідною мовою повинне відбуватися одночасно з навчанням рідної музичної мови. Велика творча природа пісенного фольклору дає потужний творчий стимул для естетичного виховання учнів. Це своєрідний народний педагогічний скарб, що знайшов доступні для учнів слова й поетичні образи. М. Мельніков відзначає: «Поетичні твори багато сторіч передавалися від одного покоління до іншого, поступово придбали зміст і форму, які найбільш повно відповідають законам дитячої естетики».

Історичне минуле українського народу, його звичаї і традиції, елементи селянської праці, національно-психологічні риси знаходять висвітлення у дитячих піснях – незамінної школи естетичного, розумового, морального й фізичного виховання.

Традиційна фольклорна основа – це образний зміст, музична морфологія (ладо – інтонаційна й ритмічна організація, музична фактура), музична форма. Головне – не окремі характерні риси твору, а єдність форми і змісту, засобів художньої виразності, методів перевтілення. Багатогранність методів засвоєння дитячого фольклору невичерпно, як народне мистецтво.

Завдяки неповторності хорео-музично-поетичних зразків різних регіонів багатонаціональної України зберігаються характер, традиції, звичаї народів. Пошуки нових форм і засобів музичного виконання дають змогу створити нові варіанти народних пісенних творів. Найкращі зразки національної пісенної культури стимулюють на виразне, точне інтонування, творче розуміння твору при виконанні.

Дослідниками і збирачами фольклору зібрано багато як текстового, так і

пісенного «дитячого» фольклору, але і до нашого часу теорія дитячого пісенного фольклору так і не відображена як окремий вид творчості. Термін «дитячий фольклор» з'являється у фольклористиці лише у 20 роках ХХ століття. Це зумовлено тим, що дослідники недостатньо приділяли уваги цьому питанню.

Тому перед загальноосвітньою школою, яка систематично і планомірно здійснює масове естетичне виховання, одною з провідних проблем є – залучення дітей до витоків національного пісенного фольклору через духовно-практичну активність. За дослідженнями Г. Довженок і К. Луганської, «дитячий репертуар – багатожанрове поліфункціональне явище, в якому поєднуються два напрямки успадкування фольклорної традиції – від дорослих до дітей і від дітей до дітей, причому питома вага того чи іншого напрямку в різних жанрах різна». У свою чергу «безперервність фольклорних традицій забезпечується тоді, коли ними опановують діти» [3].

Дослідження доводить, що активізація творчої молоді у галузях музичної етнографії, декоративно-прикладного мистецтва, хореографії, вокально-інструментального виконавства – це, насамперед, пошуки нових шляхів відродження духовного гармонічного життя у суперечних процесах сучасності. Водночас авангардні стилі і методи не завжди стають зразками мистецтва чим загострюють проблеми екології художнього середовища.

Загальноосвітня школа – центр естетичного виховання дітей, зокрема, музична культура в школі тримається завдяки завзятості та ентузіазму педагогів, вчителів музики, хореографії, а іноді і батьків. Процес становлення потребує кваліфіковану підготовку спеціалістів у галузі музикознавства та естетичного виховання учнів. І які б тільки шляхи й методи не були знайдені, здобути гідне місце музики в естетичному вихованні учнів зможуть самі вчителі, якщо чітко усвідомлять, що музиці важко навчити лише викладанням уроку, до того ще й усіх. Насамперед, необхідно викликати інтерес шляхом колективного спостерігання. Цінними доробками з музичного виховання школярів є фундаментальні дослідження українських педагогів-новаторів.

Вивчення рішення проблеми естетичного виховання в історії вітчизняної та зарубіжної художньої педагогіки здійснювалося різними шляхами. У сфері музики зокрема, через формування вмінь нотної грамотності на основі слухоспівацького методу і хорового музикування (система З. Кодаї), спрямованого на засвоєння національного інтонаційного строю; шляхом створення елементарної дитячої творчості (К. Орф); через організацію безпосереднього контакту дітей з усіма видами, жанрами і формами «великого» мистецтва (Д. Кабалевський).

На сучасному етапі вчені педагоги-музиканти України зробили вагомий внесок у світову практику музично-естетичного виховання. «Програма для шкіл з поглибленим теоретичним і практичним вивченням музики» (1990) З. Жофчака висвітлює питання методики вокально-хорової роботи, сольфеджіо, музичної грамоти, слухання музики з урахуванням завдань музично-естетичного виховання учнів загальноосвітньої школи. Діюча програма з музики для загальноосвітніх шкіл О. Ростовського (1991, 1996) у співавторстві з З. Бервецьким, Р. Марченко, Л. Хлебніковою побудована на основі педагогічної концепції Д. Кабалевського. Особливу увагу автори приділяють питанню,

«якою мірою нині музичний фольклор може бути джерелом виховання, формування естетичної свідомості дітей». Комплексна програма з основ музичного виховання «Планета барвистої музики» О. Лобової (1998) сприяє «закладанню основ музично-естетичної культури особистості, зокрема формуванню творчої активності молодших школярів у процесі музично-естетичного виховання». Провідною метою навчального посібника «Уроки музики в початкових класах» Е. Печерської (2001), створеного на основі «Концепції національного виховання» «визначено шляхи гуманізації та гуманітаризації навчально-виховного процесу», враховані принципи «народності, природовідповідності, демократизації, диференціації та індивідуалізації» [3]. Посібник «Методика навчання мистецтва у початковій школі» (2006) Л. Масол у співавторстві з О. Гайдамакою, Е. Белкіною, О. Калініченко, І. Руденко подає «новітню концепцію поліцентричної інтеграції змісту загальної мистецької освіти, інноваційні науково-методичні підходи та художньо-педагогічні технології викладання інтегрованого курсу «Мистецтво».

Урок музики – це урок знайомства та засвоєння досвідів людства, передача духовного досвіду новому поколінню. Як зробити урок музики незвичайним, активно-творчим, зрозумілим, доступним для маленької дитини, яка вперше прийшла до школи? На допомогу приходить художня дидактика, зовсім нова наукова течія, яка відстоює право викладання мистецтва засобами, формами, методами художньої педагогіки – засобами мистецтва.

Проте теоретичний досвід ще не робить людину всебічним суб'єктом діяльності і відношень. Знаходячи соціально-цінне застосування своїх знань, вмінь і навичок у різних видах практичної діяльності, особистість тим самим висловлює своє ставлення і до освіти. Важливу роль у цьому процесі грає художньо-естетична діяльність людини як засіб її інтелектуального, морального і естетичного розвитку. При цьому, наголошують вчені Л. Виготський, І. Зазюн, Ю. Якобсон, Н. Сакуліна, Б. Теплов, Ю. Фохт-Бабушкін та інші, тільки в процесі практичного засвоєння мистецтва розвивається здатність до його глибокого сприйняття, визначається широта естетичних потреб, відбувається моральне й естетичне формування особистості.

Кожен вид виховання має свою неповторність. Так, наприклад, специфічність естетичного виховання полягає в тому, що воно формує в учнів розуміння краси, світосприйняття духовної потреби й інтересів, емоційно-естетичне відношення до дійсності та мистецтва, розвиває творчі здібності. Як підкреслює Г. Шевченко, естетичне виховання як процес формування естетичного відношення до дійсності й активізації творчої діяльності особистості за законами краси само по собі повинно розглядатися комплексно, тому що воно є частиною розумового, морального, трудового, фізичного виховання. Компоненти естетичного відношення (сприйняття, відчуття, оцінка, смак, ідея, потреба, творчий потенціал) визначають розумову, моральну, емоціональну, духовну діяльність молодого школяра й викликають суттєві зміни у його світогляді, переконаннях, поведінці, перетворює його в суб'єкт естетичної діяльності, сприяє комплексному розвитку творчих сил і здібностей згідно з об'єктивними законами краси.

Таким чином, естетичне виховання є результатом ціленаправлених

естетичних впливів на учня, що відбуваються в єдності процесів навчання, виховання і самовиховання, навчальної, позакласної та позашкільної роботи, в єдності дій школи, сім'ї та інших соціальних інститутів. Тут мається на увазі відповідний рівень розвиненості естетичного пізнання, естетичної потреби, естетичного відношення, ступінь включення та належності до естетичної діяльності.

Звідси випливає потреба у спеціально організованих педагогічних діях, які б всебічно впливали на почуття і свідомість особистості, формували у неї відповідне відношення до дійсності через провідні види діяльності.

Т. Голінська стверджує, що образотворче мистецтво є практично часткою майже усіх синтетичних видів і форм творчості: театру, цирку, естради. Взаємодія різних видів мистецтва (синтез музики і образотворчого мистецтва, літератури і образотворчого мистецтва, образотворчого мистецтва, музики і літератури) викликає безліч точок зору на методіку їх поєднання в залежності від мети й завдань. Зокрема, взаємодія музики та образотворчого мистецтва, на основі якої можливе створення твору мистецтва, розкрито у дослідженнях В. Дегтярьової, І. Зязюна, Ю. Калягіна, Є. Коротєєва, Н. Миропольскої, Т. Олійник, О. Рудницької, де підкреслюється, що, незважаючи на різні форми відображення, загальним для мистецтва є його образна природа. Остання складає потенційну основу для синтетичних зв'язків різноманітних видів мистецтв, у тому числі музики й образотворчого мистецтва.

У відповідності з Державними стандартами загальної освіти у різних програмах робляться спроби забезпечення ефективної реалізації завдань освітньої галузі «мистецтво». Вивчення практики роботи загальноосвітніх шкіл показує, що проблема естетичного виховання школярів не вирішується ще на належному рівні. Його мета, зміст і технологія до цього часу не має чіткої методологічної основи. Предмети естетичного циклу дисциплін, як і раніше, вважаються другорядними. Це є однією з причин того, що з кожним роком в учнів спостерігається пасивність візуального сприйняття, гальмування або невміння утворювати яскраві суб'єктивні образні уявлення, відсутність вміння оперувати ними. Погіршується потяг до естетичного сприйняття доквілля, знижується естетична грамотність та відчуття прекрасного, посилюється грубість та агресивність.

Ускладнюється прогрес виховання і недосконалістю естетичної підготовки вчителів. Насамперед їм бракує вміння переносити одержані знання у нові ситуації, розуміння домінуючої ролі учня у виховному процесі. Першочерговим завданням учителя, що викладає мистецтво, є вміння викликати в учнів бажання розмірковувати над художнім твором, спрямувати рух свідомості на розвиток відчуттів і думок. Підготовка такого вчителя вимагає створення відповідних умов.

Отже, аналіз шкільних програм з мистецтв показує принципові між ними відміни як у змісті, так і в методиці викладання предметів естетичної культури. Але їх спільним лейтмотивом є прагнення до переосмислення ролі і значення цілісного підходу до естетичного виховання.

Таким чином, осмислення мистецтва – складний, багатогранний процес. Учитель повинен співставляти власні погляди з позиціями мистецтвознавців і

знаходити національні музичні твори, які дійсно відповідають його переконанням, художньо-естетичним позиціям і смакам.

Проблема естетичного виховання учнів засобами національного пісенного фольклору на засадах синтезу мистецтв у загальноосвітній школі лишається вивченою недостатньо й потребує додаткових наукових пошуків та експериментальної перевірки ефективності системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беляєв Ю., Мішуков О. Болонський процес. Хрестоматія – Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. – С. 160-276.
2. Дзюбишина-Мельник Н. Рідні джерела. Науково-методичний часопис для вчителів української діаспори № 1-2, 98. стор. 18.
3. Довженок Г., Луганська К. Дитячі пісні та речитативи. – К.: Наук. думка, 1991. – 448 с.: нот. – (Укр. нар. творчість).
4. Лобова О. Уроки музики. – К.: Освіта, 1998. – С. 5.
5. Методика навчання мистецтва. – Вид. Ранок. Веста, 2006.
6. Ростовський О. Методика викладання музики в початковій школі. – Тернопіль навч. книга Богдан, 2000. – С. 91.